

א. מ. הפרמן בשעריך ירושלים

לכיתו התחיל ללמוד את מלאכת הדפוס והמשיך בה עד שהגיע למדרגת בעל בית דפוס ומ"ל. בתיאוריו אין המחבר מסתפק רק בתיאור בתי הדפוס שהוא עבד בהם, והוא מתאר את כל בתי הדפוס שהיו קיימים בזמנו בירושלים. וכשם שהוא מתאר את הדפוסים כך הוא מתאר גם את שאר העוסקים ב"מלאכת הקודש", את הכורכים ואפילו קצת מן המחברים. על מחבר אחד, ר' הלל משה מעשיל געלב שטיין, הוא מספר: "הכניסה לחדרו היתה דרך חלון שמעל לתקרה, ולא כל אדם ידע כניסה מסתורית זו. כדי שלא יפריעוהו מלימודו ומתפלתו... היה יושב כל הימים בתענית ובקרב לא היה טועם אלא משהו. ובאיתם הימים שנשלחתי אליו עם ההברות היה מבקשני לסור לתנועתה של אשתו להביא לו דג מלוח עם פיתה, לסיים את צומו אגב לגימט כוסית יישי". והוא מוסיף: "לא קל היה להיות או בעל בית דפוס, אבל גם לא טוב יותר היה מצבו של המועל. העבודה התחילה בבוקר, מיד לאחר התפילה, ונמשכה מעשר עד שתיים עשרה שעות ליום. קשה היה הדבר במיוחד ב"ימות הקיץ, כשהחום גובר והעמידה על הרגלים, כפוף על יד תיבת האותיות, היתה מטרחת את הגוף ומתישה את כוחותיו של הסדר, ומחרישה את היחסים בינו ובין מצבידו" (עמ' 140). המחבר היה גם עסקן ציבורי, ומשום כך הוא יודע לספר גם על העבודה הציבורית בירושלים בחמישים השנים האחרונות.

ואבי חתנו של המחבר, ר' בנימין ליליינטאל, איש מופלא היה ואחד מבניו של הישוב החדש. לספר צורך מכתב מעניין ממנו לאחיו, המחבר את כל פרשת עלייתו מאמריקה לארץ ישראל. ומר חיים מספר: "במשפחת אשתי היתה מסורת, כי ר' בנימין התרה בבניו שאף אחד מהם לא יהיה לעוזב את תחומי הארץ, וכל אשר ימרה את פיו לא ינוקה" (עמ' 72). ואמנם אלה שלא שמרו על מצוה זו באו על ענשם, כפי עדות המחבר.

לספר נוססה "רשימה ביבליוגראפית מהספרים שנדפסו בדפוס חיים (תרס"ג—תש"ט) ובדפוס חתנו ר"מ ליליינטאל (תרמ"ח—תרנ"ו)", שנעשתה בחריצות רבה בידי שושנה לוי, ובשעה שבדפוס ליליינטאל לא נדפסו אלא שלושים ספר, הרי נדפסו בדפוס חיים ארבע מאות שבעה וחמישים ספר. אף תמונות ותעודות עוטרות את התיאורים.

וכשם שהספר מושך את הלב בהוצאתו הגאה, כך הוא גם מועיל להכיר את ירושלים על אנשיה, עסקניה ופועליה.

אין ספק, כי הסופרים והמדפיסים היו הראשונים שמירסמו דברי זכרון משלהם בספר שעסקו בו, אם בקצירת האומר ואם באריכות דברים. בסופי הספרים, ובתקופה מאוחרת אף בשערים, שכן העוסקים ב"מלאכת הקודש" ראו את עצמם שותפים לספר וראו בו מקום לרשום בו זכרי דברים שהיו חשובים בעיניהם שי"שארזו לדורות. מעתיק אחד, דרך דוגמה, כותב בסוף הספר שהעתיק: "התחלתי למסור (כלומר: לכתוב את המסורה) ולנקד בשנת משה י'דנ"ו (ה'ת"ס—1299) ותש כחינו, ביום אף ה' ונהרסו קהילות הקדש... מאה וארבעים וששה ישובים... ולי אני העלוב אברוש (אברהם) נהרגה אשתי, בני, בת ובן... וגם אחי... ואחותי בתולה נאה וחמומה..." (נביאים וכתובים, כתב"ד יונה). ואף את תולדות המדפיסים הקדור מים אפשר לנו לכתוב רק על פי רשמי זכרונותיהם שהדפיסו בספריהם. גרשום שונצינו, מגדולי המדפיסים בראשית מלאכת הדפוס, מספר לנו על מוצאו ויחסו, והרי הוא אומר, כי "ספר מכלול" לרדק, קושטא רצ"ב—דצ"ד נדפס "על ידי גרשום איש שונצינו, בן החיר משה, בן החכם המופלג הר"ר ישראל נתן, בן שמואל, בן הר"ר משה ז"ל, והוא נולח בעיר פיר"ט נגד הרשע סריה יואן וי קאפישטאנו וגרש אותו עם חילו משם". וכך אתה מוצא דברי זכרון, או על כל פנים שמותיהם של המדפיסים ויחסיהם, בהרבה ספרים. בי ימינו החלו קצת מדפיסים לפרסם זכרונותיהם ברציפות ובשלימות בספרים לי עצמם והדברים נקראים בעניין.

לפני שנים מעטות יצא באמריקה זכרון של סדר בידיית והם "זכרונות מן א שריפטסדצער" (שמואל פנחס שינפעלד), ביבליאטק מן יי"א ניוירוק 1946, ובהם מתוארים חייו של אדם מישראל, מיוצאי רוסיה, שלמד את מלאכת ההדפסה באמריקה, ומצא בה את פרנסתו בכבוד ובשביעת רצון.

וכעת יצא ספר כלול מהדרו "בשעריך ירושלים" למדפיס חתנו של מדפיס ואביהם של מדפיסים, והוא ר' יודא אהרן סג"ל חיים, המדפיס הירושלמי הידוע.

המחבר מספר בכשרון רב על בית אביו, ר' נפתלי הערץ איש סלונגים, שבא לארץ ריה כדי לשמוע תורה מפי בעל "חתם סופר" וסופו שזכה לעלות לארץ ישראל עם בנו המחבר דגן והוא עודנו ילד, וכן על אבי חתנו, ר' בנימין ליליינטאל איש באחריה, שהיגר לאמריקה ועלה משם לארץ ישראל ובנה בה את ביתו, ואגב עניני משפחה אנו קוראים דברים על חיי יהודים בגולה ועל חיי יהודים בירושלים בשישים השנים האחרונות, והדברים מגור נים ומלאי עניין. המחבר אומר בעצתתו: "לא סופר אני ולא בן סופר וקשתה עלי הכתיבה במאה, אך יותר מכך קשה היה עלי עצם הרעיון, אם יעלה בידי לבטא את אשר אני מרגיש ואף אם כדאים הדברים שיאמרו, והרבה עודדוני בזה ידידי... כן היה המנוח המשורר ה. ג. ביאליק מעודדני בהרבה לפרסם את הדברים בספר וגם בקשני לכתוב בשבילו רשימות אשר ידפיס אותן, ואף אמר לשלם לי שכר סופרים בעין יפה וכלבו שאחלל לכתוב" (עמ' ח). ואמנם כשאתה קורא עמודים מעטים בספר אתה נהנה מכשרון הסופר של המחבר.

חיבתו של ר' נפתלי הערץ, אבי המחבר, לארץ ישראל היתה גדולה מאד. ולא עוד אלא נדר שנדר לעלות לארץ ישראל ברגל מילא את כל החיות, ולא בא לכלל מנוחה עד שקיים את נדרו ועלה עם בנו, הוא המחבר, לארץ נענועיה. הרפתקאות הדרך עברו, אם כי לא נשכחו, והארץ קסמה לו לעד, וכשם שנחתבה על האב הזקן התאהב אף הוא בה. אחרי מות אביו נשא לאשה את בתו של המדפיס ר' משה ליליינטאל, ואחרי נסיגתו שונים בחיפוש פרנסה סאל.

(*) בשעריך ירושלים זכרונות ורשומות מאת יודא אהרן סג"ל חיים הוצאת "הלוי" ירושלים תש"ט.